
Notitie	datum	15-5-2009
	onderwerp	Bancaire kredietverlening aan MKB
	aan	Nederlands Kapitaal & Herstructurerings Fonds Barbara Baarsma, Marco Kerste en Freek Tewes
	van	(SEO Economisch Onderzoek)

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1. Bancaire kredietverlening in Nederland	3
1.1 Grote afhankelijkheid van bancaire financiering	3
1.2 Afnemende bancaire kredietgroei	3
1.3 Vraag naar krediet daalt door conjuncturele neergang	4
1.4 Aanbod van krediet daalt door de kredietcrisis	5
2. Bancaire kredietverlening aan MKB	8
2.1 MKB extra hard geraakt door daling kredietgroei	8
2.2 Bancaire financiering essentieel voor MKB	8
2.3 Stijgende vraag naar financiering door MKB-bedrijven in 2009	9
2.4 Aanbod van krediet aan MKB daalt door kredietcrisis	10
Appendix I Groei kredietverlening private sector	13
Appendix II Geraadpleegde Literatuur	14

“Van de kredietcrisis [gaat] echter [ook] een zelfstandige negatieve invloed uit op het kredietverschaffende vermogen van banken aan bedrijven.”
Nederlandse Vereniging van Banken, VNO-NCW en MKB-Nederland (2008)

“[Naast de verminderde vraag naar kredieten...] wordt de markt voor kredietverlening geconfronteerd met enige aanbodproblemen bij banken”
Maria van der Hoeven mede namens de Minister van Financiën (2009)

Inleiding

Dat de groei in kredietverlening door banken is gedaald gedurende het laatste jaar is een feit. Over waar dat precies aan ligt, verschillen de meningen. Binnen deze discussie is SEO Economisch Onderzoek door het Nederlands Kapitaal & Herstructurerings Fonds gevraagd te onderzoeken in hoeverre de kredietverlening aan MKB-bedrijven is gedaald ten gevolge van de kredietcrisis. Hieronder wordt, voor zover mogelijk aan de hand van cijfermateriaal, betoogd dat

- Het Nederlandse bedrijfsleven in hoge mate (en meer dan andere landen) afhankelijk is van bancaire financiering;
- De groei van bancaire kredietverlening is gedaald;
- Aan deze daling niet alleen vraag- maar ook aanbodeffecten ten grondslag liggen, die het gevolg zijn van de kredietcrisis;

- Het MKB minimaal zo hard wordt getroffen door de kredietcrisis als grote bedrijven;
- Er een groeiende behoefte aan kredietverlening wordt verwacht in 2009 en in de daarop volgende jaren vanuit het MKB;
- Het MKB door de kredietcrisis in 2008 al moeite had om aan krediet te komen en dat de verwachtingen voor 2009 en de daarop volgende jaren nog slechter zijn.

Lessen van de vorige recessie

Tijdens de vorige economische teruggang aan het begin van dit millennium werden MKB-ondernemingen eveneens geconfronteerd met financieringsproblemen.

In het verlengde van deze crisis heeft de Raad voor het Zelfstandig Ondernemerschap aan de Koninklijke Vereniging MKB-Nederland opdracht gegeven onderzoek te doen naar kredietverlening aan het MKB (KV MKB-Nederland, 2004). Geconstateerd werd dat, ten tijde van de economische neergang, de volgende factoren een belangrijke rol speelden:

- MKB-ers betalen zo'n 10% meer voor vreemd vermogen dan beursgenoteerde ondernemingen;
- Voor MKB-ers zijn de kosten van kleine kredieten hoger dan voor grote leningen;
- Besloten structuur en gebrek aan verhandelbaarheid van vermogenstitels leiden tot minder transparantie en derhalve hogere financieringskosten;
- De recessie in combinatie met het anticiperen op stringenter risicorichtlijnen van Basel II maken met name voor het MKB-kredietverlening duurder.

De periode 2000-2004 heeft, als gevolg van de bovenstaande factoren, tot de volgende ontwikkelingen geleid:

- Economisch herstel van MKB werd afgeremd;
- Concurrentiepositie ten opzichte van grote bedrijven verslechterde;
- De internationale concurrentiepositie van MKB-bedrijven verslechterde;
- Rem op innovatie en groei werkgelegenheid.

Het is hierbij van belang te onderkennen dat het MKB een belangrijke rol speelt binnen onze economie en zelfs in menig opzicht als de motor van onze economie wordt aange-merkt. Zo is het MKB goed voor 50 à 55% van de werkgelegenheid in Nederland en bestaat 95% van het bedrijfsleven uit MKB-bedrijven (Risseeuw en Thurik, 2003). Zonder goede kredietverlening richting het MKB zullen de investeringen vanuit het MKB, die blijkens bovenstaande cijfers over de kredietbehoefte ook nog gepland staan tijdens de huidige periode van conjuncturele neergang, teruglopen en zullen door het MKB minder banen kunnen worden gecreëerd.

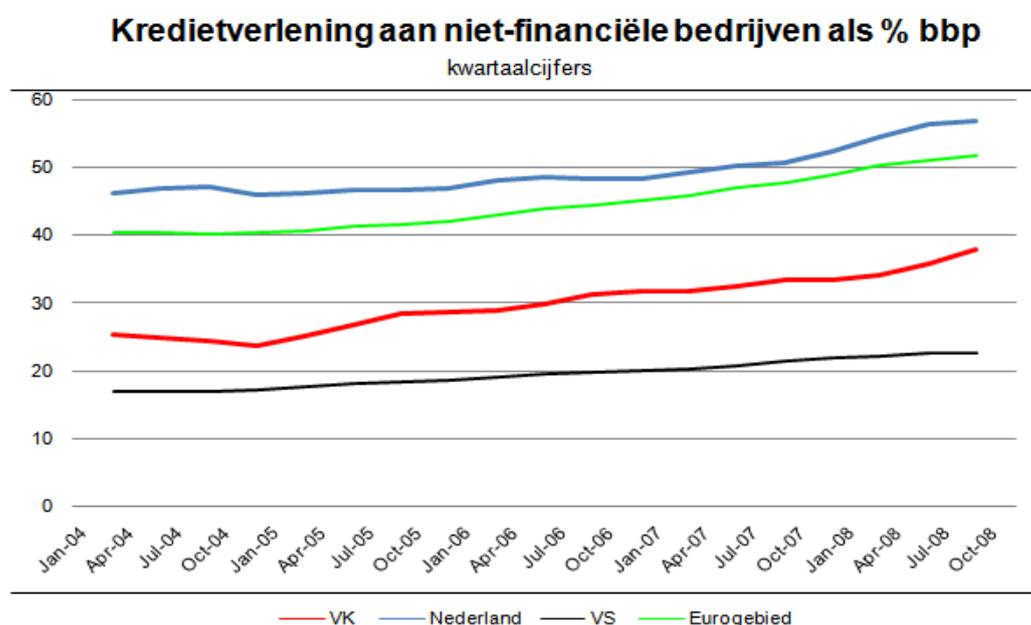
Aangezien de huidige recessie als dieper en heviger wordt bestempeld, kan worden gesteld dat ondersteuning van MKB-ondernemingen juist nu van groot belang is.

1. Bancaire kredietverlening in Nederland

1.1 Grote afhankelijkheid van bancaire financiering

Bancaire financiering is de belangrijkste bron van externe financiering voor het Nederlandse bedrijfsleven en huishoudens. Deze afhankelijkheid is groter dan in andere landen. In Figuur 1 wordt de afhankelijkheid van niet-financiële bedrijven van bancaire financiering weergegeven ten opzichte van het Eurogebied, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.

Figuur 1 Kredietverlening aan niet-financiële bedrijven als % bbp

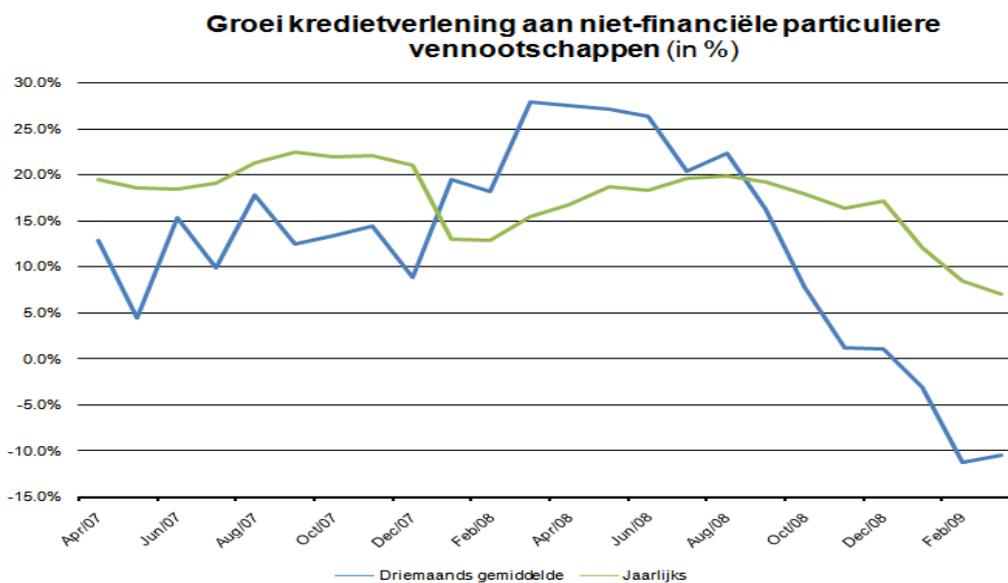
Bron: DNB (2009c), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

1.2 Afnemende bancaire kredietgroei

De groei van de bancaire kredietverlening is sinds de financiële crisis gedaald. Deze daling zal naar verwachting de komende tijd aanhouden. In Figuur 2 wordt de groei van kredietverlening door banken aan niet-financiële, private bedrijven weergegeven.¹

¹ In Appendix I wordt dit effect weergegeven voor de kredietverlening aan alle private bedrijven. Deze figuur is gebruikt in het artikel van DNB (DNB, 2009c) dat de directe aanleiding was voor politieke discussie op dit punt.

Figuur 2 Groei bancaire kredietverlening (april 2007-maart 2009)

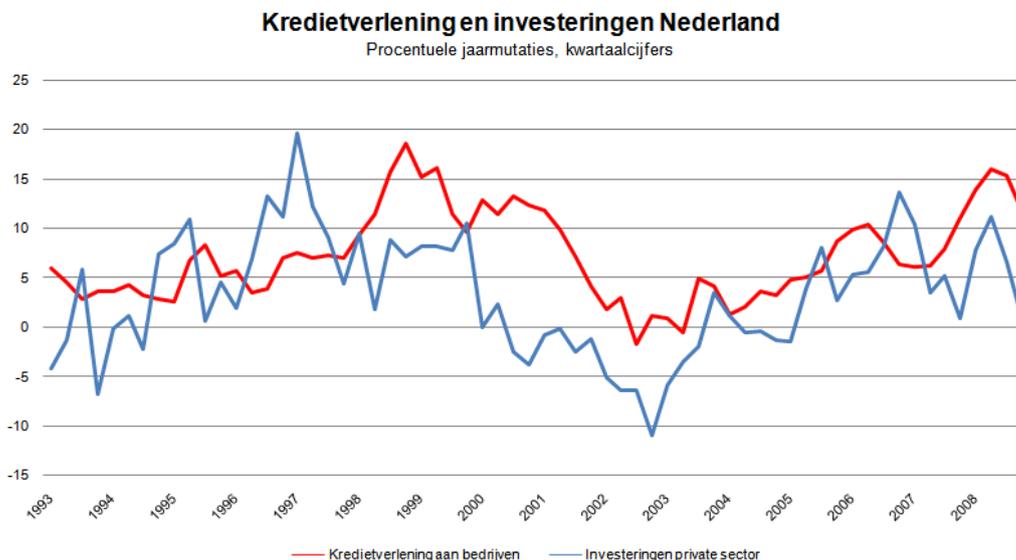
Bron: DNB (2009c), informatie verkregen van DNB, bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

Om te kijken naar de oorzaken van deze daling kijken we zowel naar de vraag als naar het aanbod van krediet.

1.3 Vraag naar krediet daalt door conjuncturele neergang

De desastreuze gevolgen van de financiële crisis missen hun invloed op de Nederlandse economie niet. De conjunctuur is een afspiegeling van de vraag naar goederen en diensten en bepaalt daarmee in grote mate de noodzaak en bereidheid tot investeringen door bedrijven. In Figuur 3 wordt geïllustreerd dat bancaire kredietverlening sterk gerelateerd is aan het investeringsniveau. Geconcludeerd kan dan ook worden dat de daling van de kredietgroei in ieder geval deels volgt uit een verminderde vraag naar kredieten.

Figuur 3 Kredietverlening en investeringen in Nederland

Bron: DNB (2009c), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

1.4 Aanbod van krediet daalt door de kredietcrisis

Voor zover onderliggende risico's groter worden in een conjuncturele neergang zullen banken logischerwijs voorzichtiger zijn in het verstrekken van krediet. Maar de kredietcrisis speelt hierin nog een additioneel beperkende rol.

De kredietcrisis heeft geleid tot substantiële afschrijvingen door banken en fors dalende rendementen en heeft daarmee een flinke deuk in de buffers van banken geslagen. In lijn met Basel II moet de solvabiliteit, in 2008 met bijna 10% gedaald ten opzichte van 2007², weer op peil worden gebracht. Tegelijkertijd heeft het vertrouwen in het bankwezen een flinke klap gekregen.³ Hierdoor eist de markt van banken een nog verdergaande versterking van de solvabiliteit. Daarnaast heeft de daling in het vertrouwen de interbancaire markt in 2008 (tijdelijk) doen opdrogen en is het aantrekken van geld vanuit de private sector bemoeilijkt. Tenslotte is ook de liquiditeitspositie van banken sterk onderuit gegaan in 2008. In Tabel 1 worden enkele relevante kernindicatoren weergegeven uit het statistisch bulletin van De Nederlandsche Bank (DNB, 2009a).

² Gemeten op basis van tier 1-vermogen (DNB, Statistisch bulletin 3-2009).

³ Door de voortdurende intransparantie van de waarde van bancaire activa en het vertoonde gebrek aan adequaat risicomanagement zal het weer opbouwen van vertrouwen een proces van lange adem zijn.

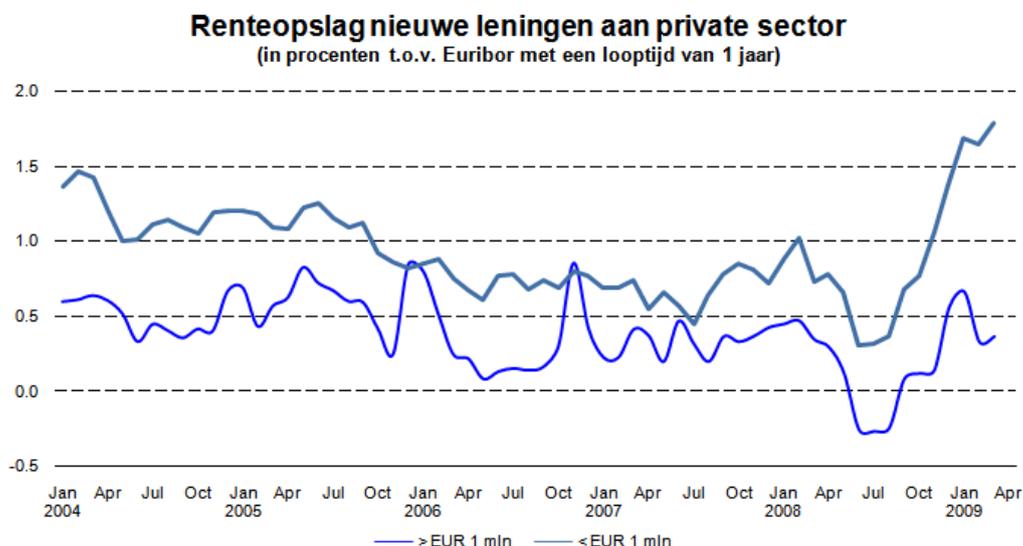
Tabel 1 Relevante kernindicatoren

Maatstaf	2007	2008
Rendement op activa	0,62	-0,4
Afschrijvingen grootbanken, in mrd euro's (kwartaal 3&4)	8,8	22
Solvabiliteit (ratio toetsingsvermogen/risicogewogen activa)	13,16	11,86
Solvabiliteit (ratio 'tier 1'-vermogen/risicogewogen activa)	10,20	9,21
Ratio liquide activa/totale activa	26,05	21,68

Bron: DNB (2009a en 2009d), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

Het gedaalde vertrouwen in het bankwezen heeft de aankoopkosten van geld door banken (*funding costs*) doen stijgen. Deze kosten zullen zij door willen berekenen aan de klant. Daarnaast zal een grotere risicoaversie leiden tot hogere risicopremies en kan de noodzaak tot het opbouwen van de solvabiliteit banken stimuleren een hogere spread te vragen.⁴ In Figuur 4 wordt de gemiddelde spread van banken op nieuwe leningen met een looptijd van 1 jaar weergegeven, uitgesplitst in leningen onder en boven €1mio. Hoewel in bovenstaande figuur omwille van consistentie van bronnen voor kortlopende (1-jaars) leningen is gekozen, zal het effect voor langere leningen ook prominent aanwezig zijn.⁵

Figuur 4 Spread op nieuwe bancaire leningen (looptijd 1 jaar)

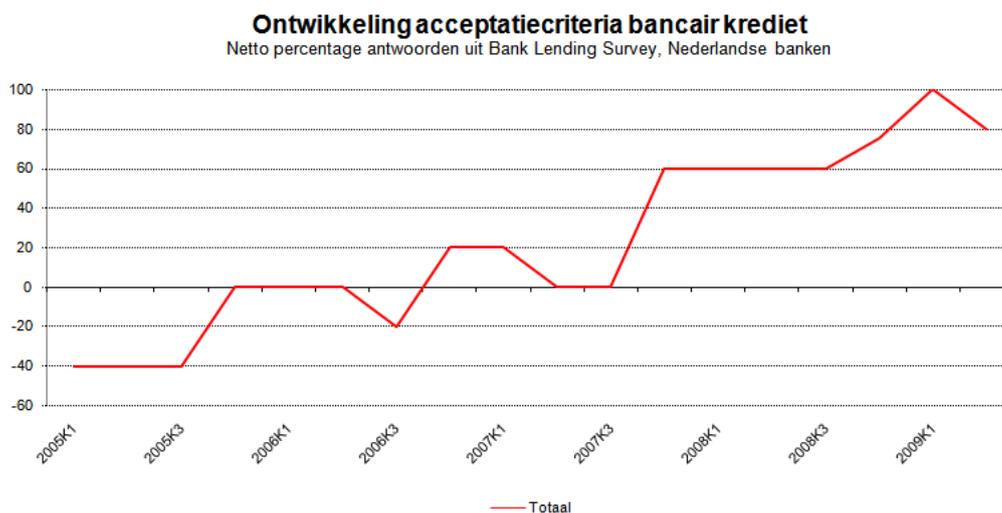
Bron: informatie verkregen van DNB, bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

⁴ De funding kosten voor een bank bestaan uit de marktrente plus een liquiditeitspremie. De verkoopprijs bestaat uit de inkoopprijs vermeerderd met een risico-opslag per klant en eventuele extra marge.

⁵ Doordat de kostprijs van langlopend geld voor banken minder hard is gedaald dan van korte kredieten, is het prijseffect hier voor kredietnemende partijen nog groter geweest.

Tijdens de kredietcrisis is gebleken dat het risicomanagement van banken onvoldoende op peil is. Een eerste reactie kan dan zijn om meer risicoavers te gaan acteren. Hierbij speelt ook de publiek-politieke opinie, als het ware geoperationaliseerd door de verleende staatssteun, een rol. Inderdaad zijn de acceptatiecriteria, zoals geïllustreerd in Figuur 5, aangescherpt. De banken zelf geven hiervoor echter, naast de meer algemene risico's in een laagconjunctuur⁶ (onder andere bedrijfstakontwikkelingen en risico van onderpand), ook de moeilijkheden om geld uit de markt te trekken als reden aan. Het aanscherpen van de acceptatiecriteria wordt dus in ieder geval deels veroorzaakt door de kredietcrisis.

Figuur 5 Acceptatiecriteria bancaire kredietverlening*

Bron: DNB (2009a), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

* Het percentage in de figuur is het saldo van het percentage banken dat heeft aangegeven de acceptatiecriteria te hebben versoepeld enerzijds en het percentage banken dat heeft aangegeven de acceptatiecriteria te hebben verscherpt anderzijds; bij 100% hebben alle banken hun acceptatiecriteria verscherpt, bij -100% hebben zij deze allemaal versoepeld.⁷

Geconcludeerd kan dus worden dat de kredietcrisis gevolgen heeft gehad voor de aanbodzijde van bancaire kredietverlening:

- De solvabiliteit is verslechterd, terwijl juist Basel II enerzijds en de markt (als gevolg van het gedaalde vertrouwen) anderzijds eisen dat die solvabiliteit versterkt wordt;
- Omdat kapitaal aantrekken om de solvabiliteit te verbeteren in deze markt uiterst lastig is, is een daling in de kredietverlening een voor de hand liggende reactie;
- Als gevolg van de kredietcrisis stijgt de prijs van het kredietaanbod: banken zullen niet alleen de hogere inkoopprijs van geld willen doorberekenen, maar ook de marge bovenop die inkoopprijs verhogen om risico's in te dekken en de solvabiliteitspositie op te bouwen;

⁶ Ondanks dat hier nog onvoldoende gegevens voor zijn, vermoedt DNB dat de aanscherping "deels een normaal conjunctureel verschijnsel is", DNB (2009), *Kredietverlening aan Nederlandse bedrijven loopt terug*, in: Kwartaalbericht 3-2009.

⁷ Merk op dat dit nog niets zegt over de zwaarte van de acceptatiecriteria.

- Mede als gevolg van de kredietcrisis hebben banken de acceptatiecriteria voor kredietverlening aangescherpt, waardoor het moeilijker is geworden financiering te verkrijgen.

2. Bancaire kredietverlening aan MKB

2.1 MKB extra hard geraakt door daling kredietgroei

Wij hebben geen cijfers kunnen vinden waarin de ontwikkeling van kredietverlening aan MKB separaat wordt weergegeven voor de periode net voor en tijdens de kredietcrisis. Op kwalitatieve gronden, gebaseerd op de wetenschappelijke literatuur, kan echter gesteld worden dat MKB-bedrijven minimaal net zo veel, of zelfs meer, last zullen ervaren van de kredietcrisis.

MKB-bedrijven hebben over het algemeen meer moeite om aan krediet te komen dan grotere ondernemingen. De ECB schrijft hierover dat “both small and medium-sized enterprises tend to face more stringent financial constraints than large firms” (ECB, 2009). De corporate governance is over het algemeen minder goed georganiseerd; het is moeilijker om de bedrijven adequaat te monitoren en de rendementsrisico's zijn hoger.⁸ Deze conclusies gelden in het bijzonder voor starters en innovatieve bedrijven. Tenslotte zijn de mogelijkheden tot het verlenen van onderpand kleiner. Per saldo zijn de risico's in MKB-kredietverlening dus groter.

In concurrerende bancaire markten en een stabiele economische omgeving hoeft dit nog geen problemen op te leveren.⁹ Maar in tijden van recessie, en zeker met de kenmerken die in de huidige kredietcrisis spelen, zullen MKB-bedrijven extra hard getroffen worden.

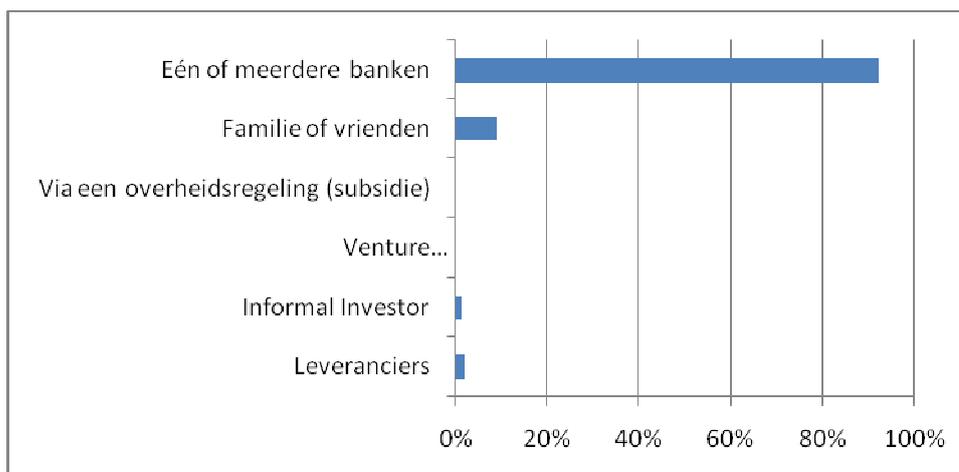
2.2 Bancaire financiering essentieel voor MKB

Waar bancaire financiering in algemene zin de belangrijkste financieringsbron is voor Nederlandse bedrijven geldt dit in nog sterkere mate voor het MKB. Vaak is de weg naar andere financieringsbronnen, zoals de aandelen- of obligatiemarkt, uiterst moeilijk. De enige alternatieve bron van betekenis vormt de privé-omgeving. In Figuur 6 worden de financieringsbronnen weergegeven waar kredietzoekende MKB-bedrijven financiering hebben verkregen.

⁸ Zie onder andere OECD (2006), *The SME Financing Gap*

⁹ In de OECD zijn de *financing gaps* om deze reden veelal minder generiek aanwezig (OECD, 2006). Al duidt het overheidsingrijpen in deze markt, zoals in Nederland, nog steeds op (het vermoeden van) het bestaan van een al dan niet beperkte *financing gap*.

Figuur 6 Financieringsbronnen MKB 2008

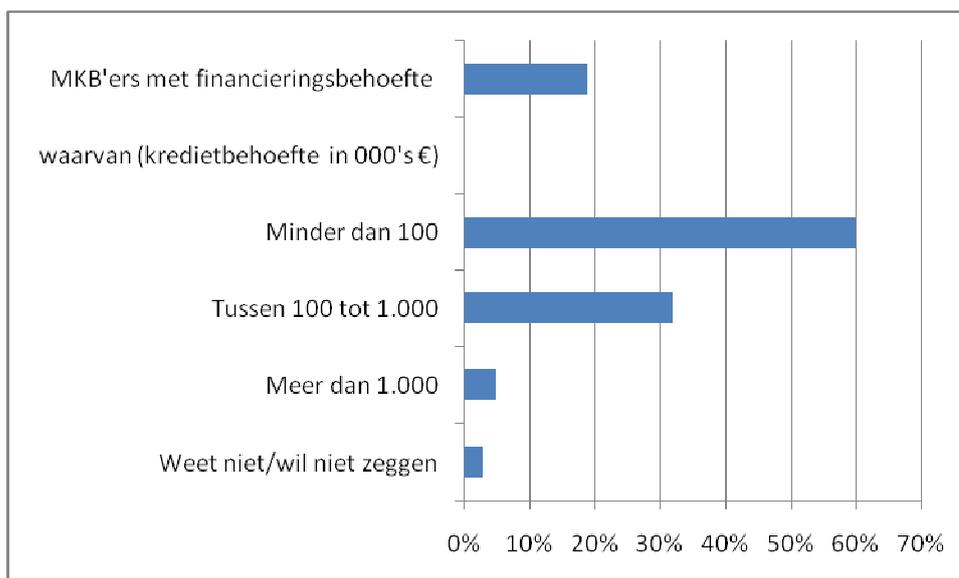
Bron: EIM (2008)¹⁰, bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

2.3 Stijgende vraag naar financiering door MKB-bedrijven in 2009

De financieringsbehoefte van MKB'ers zal, ondanks de conjuncturele neergang, naar verwachting stijgen in 2009 en de daarop volgende jaren (ten opzichte van 2008).

In Figuur 7 is de financieringsbehoefte van MKB-bedrijven in 2008 weergegeven. Hieruit blijkt dat bijna 20% van de MKB'ers in 2008 behoefte had aan financiering.

Figuur 7 Financieringsbehoefte MKB 2008

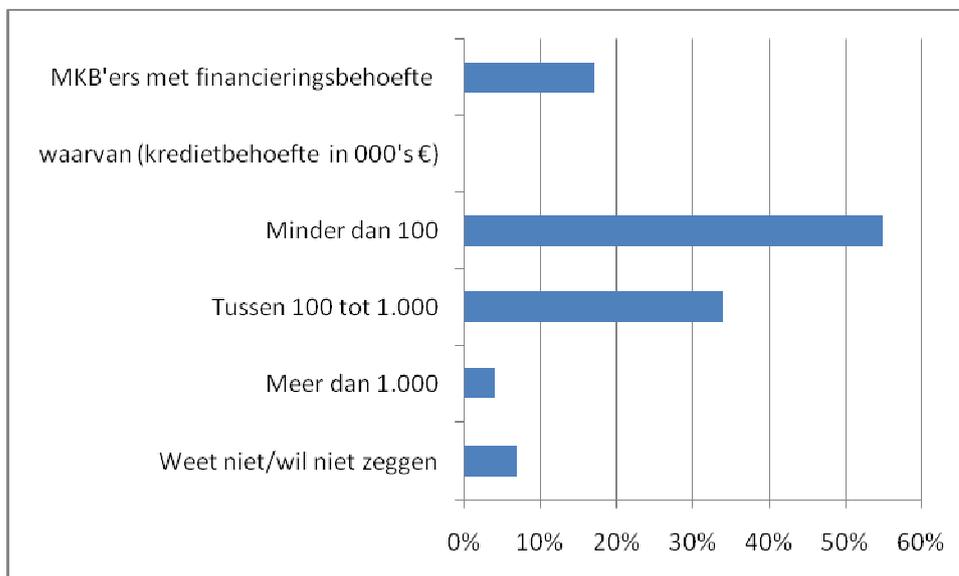

Bron: EIM (2008), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

¹⁰ Het EIM onderzoek is onderdeel van het programma "MKB en Ondernemerschap" en is financieel mogelijk gemaakt door het Ministerie van Economische Zaken. De rapportage van eind 2008 is gebaseerd op de respons van 733 ondernemers in de breedte van het MKB. De resultaten zijn herwogen naar het gehele MKB.

In Figuur 8 wordt weergegeven wat de verwachte financieringsbehoeften van MKB-bedrijven zijn voor de eerste 6 maanden van 2009.

Figuur 8 Verwachte financieringsbehoeften MKB'ers Q1&Q2 2009

Bron: EIM (2008), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

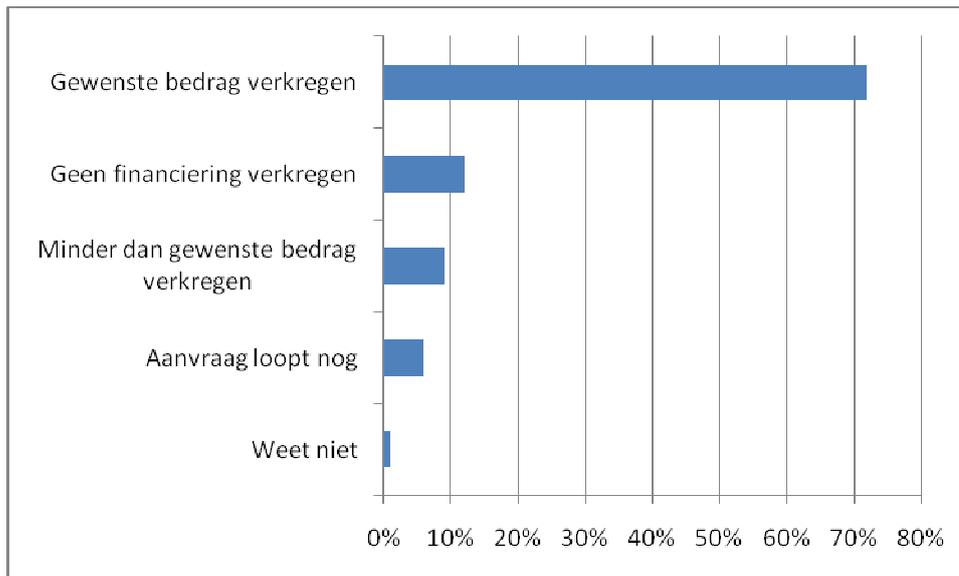
Aangezien de cijfers voor 2009 slechts het eerste en tweede kwartaal beslaan, kan geconcludeerd worden dat er naar verwachting een stijgende kredietbehoefte zal optreden onder MKB'ers in 2009.

2.4 Aanbod van krediet aan MKB daalt door kredietcrisis

Zoals hierboven beargumenteerd, zal het aanbod van bancair krediet, om dezelfde redenen als voor het bedrijfsleven in den brede, minimaal even hard dalen voor MKB'ers.

In Figuur 9 wordt weergegeven hoe succesvol MKB'ers in 2008 waren in het verkrijgen van financiering. De eerste tekenen van een voorzichtig bankwezen lijken hier al in door te schijnen: bijna een kwart had moeite met het verkrijgen van de gewenste financiering. Ongeveer 12% kreeg geen krediet, terwijl 9% minder kreeg dan gevraagd. Het is niet mogelijk het effect van de kredietcrisis expliciet uit de cijfers te destilleren. Aangezien de eerste helft van 2008 een zeer sterke algehele kredietgroei kende, kan aangenomen worden dat het MKB in de tweede helft van 2008 in substantiële mate last heeft gehad van de omgeslagen attitude bij banken.

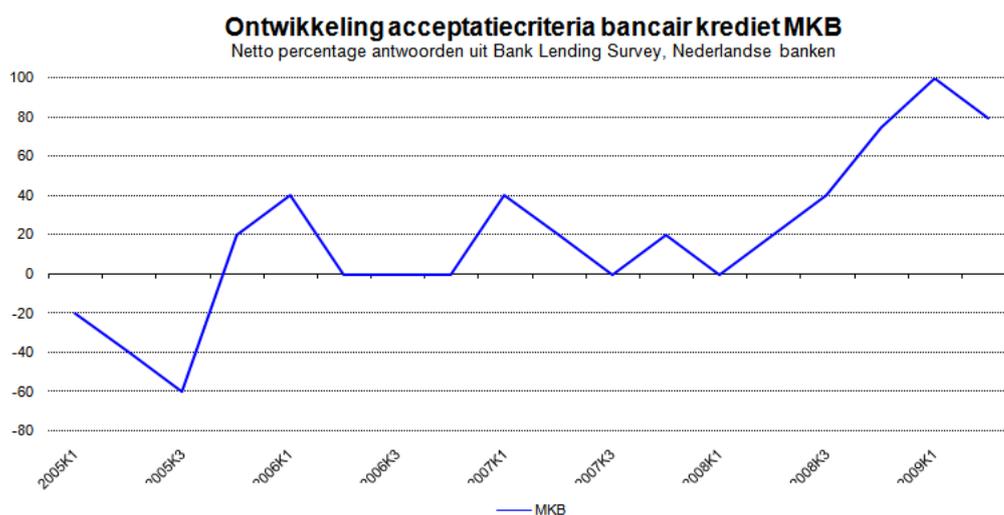
Figuur 9 Succes MKB in verkrijgen financiering 2008

Bron: EIM (2008), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

Gezien de kredietcrisis verwachten MKB-bedrijven dat de problemen in het verkrijgen van financiering zullen toenemen: een derde verwacht hier in 2009 problemen mee (EIM, 2009). Dit strookt met de cijfers voor de acceptatiecriteria voor bancaire financiering. In Figuur 10 blijkt dat het MKB in sterke mate getroffen is door het aanscherpen van de kredietverleningscriteria door banken.

Figuur 10 Acceptatiecriteria voor bancaire kredieten MKB

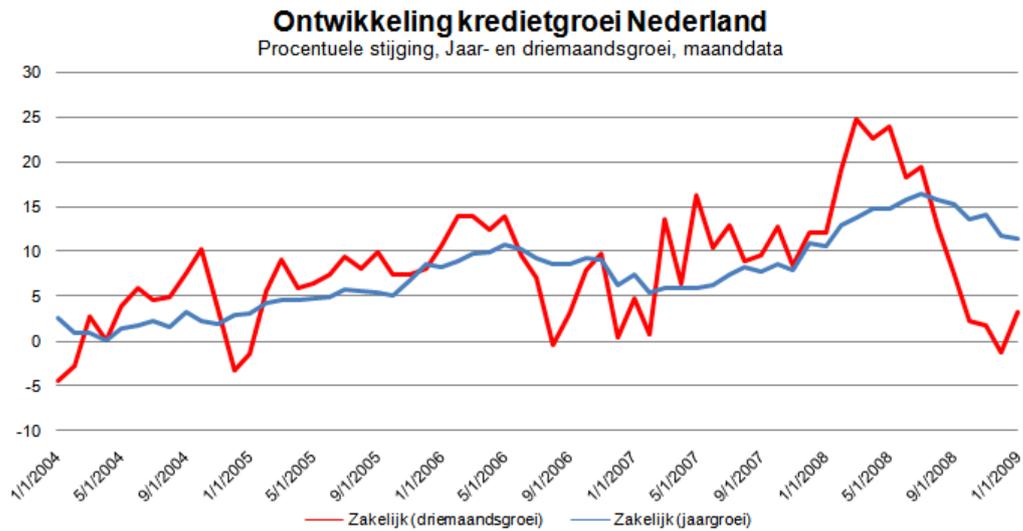

Bron: DNB (2009a), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

* Voor uitleg, zie onder Figuur 5

Er bestaan diverse instrumenten om financiering aan MKB'ers te ondersteunen. De meeste zijn gericht op banken, met de BBMKB als belangrijk voorbeeld. In april 2009 concludeerde de minister van Economische Zaken in een brief aan de Tweede Kamer dat er voor de op banken gerichte instrumenten een daling in gebruik te zien is. Het gebruik van andere instrumenten (zoals seedfaciliteit) neemt echter toe. Er wordt dan ook geconcludeerd dat dit "een indicatie [is] dat bedrijven naar alternatieven voor bancaire financiering zoeken" (Maria van der Hoeven, 2009).

Appendix I Groei kredietverlening private sector

Figuur 11 Groei kredietverlening aan private sector

Bron: DNB (2009c), bewerkt door SEO Economisch Onderzoek

Appendix II Geraadpleegde Literatuur

De Nederlandsche Bank (2009a), *Statistisch Bulletin maart 2009*

De Nederlandsche Bank (2009b), *Kwartaalbericht maart 2009*

De Nederlandsche Bank (2009c), *Kredietverlening aan Nederlandse bedrijven loopt terug*, in: DNB (2009b)

De Nederlandsche Bank (2009d), *Recente Ontwikkelingen in de financiële sector*, in: DNB (2009b)

ECB (2009), *Monthly Bulletin April 2009*

Economisch Instituut Midden- Kleinbedrijf (2008), *Financieringsmonitor MKB, eerste resultaten 2008*, 30-12-2008

Ministerie van Economische Zaken (2009a), *Crisis in de financiële sector: gevolgen voor de kredietverlening*, Rapport werkgroep kredietverlening, 14-1-2009

Maria van der Hoeven mede namens de Minister van Financiën (2009), *Reactie op bericht DNB aangaande kredietverstrekking bedrijven*, Brief aan de Tweede Kamer, 27-3-2009

Maria van der Hoeven en Frank Heemskerk, *Beantwoording aanvullende vragen kredietverstrekking MKB*, Brief aan de Tweede Kamer, 22-4-2009

Nederlandse Vereniging van Banken, VNO-NCW en MKB-Nederland (2008), *Gemeenschappelijke verklaring van het Nederlandse bankwezen en bedrijfsleven over kredietverlening tijdens de kredietcrisis*, 17-12-2008

Peter Risseeuw & Roy Thurik (2003), *Handboek ondernemers en adviseurs: management en economie voor het Midden- en Klein Bedrijf*